समुदायद्वारा व्यवस्थित विद्यालयहरूको आर्थिक व्यवस्थापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय

शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

एम.एड. द्वितीय वर्षको आंशिक

आवश्यकता परिपूर्तिका लागि

तयार गरिएको

शोधपत्र

शोधार्थी

पदम बहादुर तामाङ

परीक्षा रोल्नं. -२१४००९९(०६५।०६६)

रजिष्ट्रेशन नं - ११७१९-९१

क्याम्पस रोल्नं. २८९।०६३

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

इन्द्रपुर, मोरङ

आश्विन, २०६७

कृतज्ञता

शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विषयबाट एम.एड. द्वितीय वर्षको शोध लेखन कार्यको अभिमुखिकरण कार्यक्रममा सुकुना बहुमुखी क्याम्पसका विभागिय प्रमुख लक्ष्मीकुमार श्रेष्ठ, सह-प्राध्यापक खगेन्द्र लुइटेल, सह-प्राध्यापक भोजराज घिमिरेद्वारा अत्यन्त राम्ररी मार्गदर्शन भएको थियो उहाँहरू सहित यस शोधपत्रलाई सुधार गर्न सल्लाह र सुझाव बारम्वार दिइरहनुहुने आदरणिय गुरू एवं शोध निर्देशक श्री लक्ष्मीकुमार श्रेष्ठ प्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

अध्ययनको लागि जनपरीक्षण प्रतिवेदन उपलब्ध गराई प्रश्नावली समेत भरेर सहयोग गर्नुहुने सम्वन्धित विद्यालयका प्र.अ.हरू खम्बबहादुर थापा, दीननाथ दाहाल र खेसबहादुर मगरलाई धन्यवाद दिन चाहान्छु । प्रश्नावली भर्न प्रतिनिधिको काम गरी सहयोग गर्ने भतिजा गंगबहादुर तामाङ, प्रुफ रिडिङ गरिदिनु हुने मा.वि. नेपालटारका शिक्षिका सावित्रा कार्की तथा कम्प्युटर टाइपीङ गरेर सहयोग गर्ने श्रेष्ठ फोटा स्टुडियोका सविन र नविन श्रेष्ठ साथै टिना फोटो स्टुडियोका यज्ञमणी निरौलालाई धन्यवाद दिन चाहान्छु ।

पदम बहादुर तामाङ

शोधसार

सरकारी विद्यालयहरू विगत ५/६ वर्ष यता वि.व्य.स.सँग नै सम्झौता गरी धमाधम समुदायमा हस्तान्तरण गरिरहेका छन् । यस्ता विद्यालयहरूलाई समुदायद्वारा व्यवस्थित विद्यालयको रूपमा लिइन्छ । यी विद्यालयहरूको आर्थिक व्यवस्थापन कस्तो छ भनी हेर्ने अभिप्रायले समुदायद्वारा व्यवस्थित विद्यालयको स्रोत संकलनको स्थिति पत्ता लगाउने, स्रोत उपयोगको लेखाजोखा गराउने आर्थिक व्यवस्थापनमा देखा परेका समस्याहरू पहिचान गर्ने र समाधानको उपाय सुझाउने उद्देश्य राखी शोत्रपत्र तयार पारिएको छ ।

विकेन्द्रिकरण र जनसहभागिता सिद्धान्तलाई आधार बनाएर गुणात्मक तथा परिमाणात्मक दुवैको मिश्रित अनुसन्धान ढाँचा यसमा प्रयोग गरिएको छ । उदयपुर जिल्ला भलायडाँडा स्रोत केन्द्र अन्तर्गतको पाँच वटा विद्यालयहरूका प्र.अ., शिक्षक, वि.व्य.स., पि.टि.ए., अभिभावक तथा विद्यार्थीहरूलाई जनसंख्या मानी एक गा.वि.स.बाट एक विद्यालय पर्ने गरी उद्देश्यको आधारमा तीन विद्यालय नमूना छनौट गरिएको छ । प्रश्नावली र अन्तरवार्ता सूची बनाइ प्राथमिक तथ्याङ्क र सर्वेक्षण फारामबाट द्वितीय तथ्याङ्क संकलन गरी तालिका, वृत चित्र, स्तम्भ चित्रमा देखाइ व्याख्या तथा विश्लेषण गरिएको छ ।

विश्लेषणबाट ७९% भन्दा वढि सरकारी अनुदान समुदायद्वारा व्यवस्थित विद्यालयहरूले पाउने गरेका छन् । समुदायले एक पटक भन्दा वढी आर्थिक सहयोग गर्न रूचाउदैनन् यी विद्यालयहरूले कुनै दातृ निकायहरूसँग सम्पर्क सम्झौता गरी आय स्रोत वढाएका छैनन् । नयाँ आर्थिक स्रोतको पहिचान पनि गरेको छैन । त्यस्तै शिक्षक वा विद्यार्थीहरूलाई प्रत्यक्ष लाभ पुग्ने कुनै नयाँ कार्यक्रम बनाएका छैनन् भन्ने कुरा प्राप्त भयो ।

विद्यालयहरूको स्पष्ट र भरभर्दो योजना नवनाई लहैलहैमा मात्र समुदायले व्यवस्थापन लिएको हो । अभिभावकहरू विद्यालय व्यवस्थापन सुधार गर्ने ज्ञान, सीप, क्षमता, दक्षताबाट विमुख छन् । शिक्षकहरूलाई कावुमा ल्याउने अधिकार पाएको आदि अधिकारको मात्र व्याख्या गर्दछ भन्ने निष्कर्ष आयो ।

समुदायद्वारा व्यवस्थित विद्यालयको आर्थिक व्यवस्थपनमा सुधार ल्याउन सेवा क्षेत्र भित्रका स्थानीय स्रोत उपयोग कर विद्यालयले नै उठाउन पाउनु पर्दछ । दातृ निकायहरूसँग विद्यालयले प्रत्यक्ष सम्पर्क र सम्झौता गरी सहयोग अभिवृद्धि गर्नु पर्दछ । विद्यालयले आय मूलक व्यवसाय पनि गर्नु पर्दछ । जसबाट विद्यालयको आय स्रोत बढ्न सक्दछ । त्यस्तै विद्यालयले परदर्शी जन सहभागी मुलक निर्णय गरी अत्यावश्यक ठहरेको क्षेत्रमा खर्च विनियोजन गर्नु पर्दछ । विद्यार्थी तथा शिक्षक कल्याणमा बढी खर्च गरिनु पर्दछ । सरकारी अनुदान विद्यालयको योजना अनुसार उपलब्ध गराइनु पर्दछ साथै वि.व्य.स., प्र.अ., तथा अभिभावकलाई विद्यालय सुधार सम्वन्धी वारम्वार तालिम तथा गोष्ठी गराई क्षमता विकास गरिनु पर्दछ ।

विषय सूची

क्र.सं.	शीर्षक	पेज नं.
	सिफारिस पत्र	I
	स्वीकृति पत्र	II
	कृतज्ञताज्ञापन	III
	शोधसार	IV
	विषयसूचि	VI
	तालिका सूचि	VIII
	चित्र सूचि	IX
	सम्क्षिप्त शब्दावली	X

परिच्छेद एकः परिचय

१.१	अध्ययनको पृष्ठि भूमि	१
१.२	समस्याको कथन	४
१.३	अध्ययनको औचित्य	५
१.४	अध्ययनको उद्देश्य	५
१.५	अनुसन्धानात्मक प्रश्न	६
१.६	अध्यनको परिसिमा	६
१.७	परिभाषा र व्याख्या	६

परिच्छेद दुईः सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक खाका

२.१	सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	७
२.२	सैद्धान्तिक खाका	१३
२.३	शैक्षिक उपादेयता	१५

परिच्छेद तीनः अध्ययन विधि

३.१	अनुसन्धानात्मक ढाँचा	१६
३.२	अनुसन्धान साधनहरु	१६
३.३	तथ्यांकका स्रोतहरु	१७
३.४	तथ्यांक संकलन प्रक्रिया	१७
३.५	तथ्यांक विश्लेषण प्रक्रिया	१७

परिच्छेद चारः तथ्याङ्कको विश्लेषण र व्याख्या

४.१ आर्थिक स्रोत संकलनको स्थिति १८
४.२ स्रोत उपयोगको लेखाजोखा २६
४.३ आर्थिक व्यवस्थापनमा देखिएका समस्याहरू ३४
४.४ आर्थिक व्यवस्थापनमा समस्याको समाधानका उपाय ३६

परिच्छेद पाँच : प्राप्ति,निष्कर्ष र सुझाव

५.१ प्राप्ति ३९
५.२ निष्कर्ष ३९
५.३ सुझाव ३९

सन्दर्भग्रन्थहरु
अनुसूचीहरु

तालिकासूची

तालिका नं.	शीर्षक	पेज
१	आ.व. २०६४/०६५ को आयस्रोत	१९
२	आ.व.२०६५/०६६ को आयस्रोत	२०
३	आ.व. २०६६/०६७ को आयस्रोत	२१
४	औषत आयस्रोत	२२
५	हस्तान्तरण पछिका सरकारी अनुदान	२४
६.	आ.व.०६४/०६५ का खर्च विवरण	२७
७	आ.व.०६५/०६६ का खर्च विवरण	२८
८	आ.व.०६६/०६७ का खर्च विवरण	२९
९	औषत खर्च विवरण	३०
१०.	खर्च सन्तुलन नहुदाको जिम्मेवारी	३३
११.	आर्थिक व्यवस्थापनको प्रमूख समस्याहरू	३५
१२	आर्थिक व्यासथापनका समस्या समाधानका उपायहरू	३६

चित्रसूची

चित्र नं.	शीर्षक	पेज
१.	औषत आयस्रोतको वृत चित्र	२३
२	औषत खर्च उपयोगको स्तम्भ चित्र	३२

संक्षिप्त शब्दावली

आ.वि.-	आर्थिक वर्ष
उ.मा.वि.-	उच्च माध्यमिक विद्यालय
गा.वि.स.	गाँउ विकास समिति
छा.वृ.	छात्रवृत्ति
जि.वि.स.	जिल्ला विकास समिति
जि.शि.का.	जिल्ला शिक्षा कार्यालय
प्र.अ.	प्रधानाध्यापक
वि.व्य.स.	विद्यालय व्यवथापन समिति
वि.व्य.स.स.	विद्यालय व्यवथापन समिति सदस्य
मा.वि.	माध्यमिक विद्यालय
शै.सं.	शैक्षिक सत्र
PTA	Parent teacher association
Sip	School improvement plane.